

איש המפוחיות

מילים : מאיר אריאל
לחן : רמי קלינשטיין

ניגש אליו בחור צעיר
האם תואיל להעביר-
התאהבני?
אנא, עניני, בתוך השיר..

מעיר לעיר, מכפר לכפר הוא נע ונד
עם מפוחית של פה ומפוחית של יד
עם צרור ישן של עור נקוב ומחורר
ואיפה שמחשיך עליו-נשאר, ושר

לנסוע כך, מקצה סיביר עד דרום אורל
נראה יותר כמו עונש, כמו מכת גורל
אם הוא בורח-לא אשאל ממה, ממני
כי הוא החוט של אהבת אבי-אמי

זמירות וניגונים, שירים וגוזמאות
עם ידיעות וחיזושים והמצאות
ואגדות ומשלים בחרוזים
רזים, סודות ומסרים ברמזים

שרות, שרות מפוחיות
אם צוחקות, אם בוכיות
והשומעת
חיש יודעת, אות לאות

הוא שר, ומנגן בשתי מפוחיות
אחת בשביל לצחוק, אחת בשביל לבכות
תרצה- תטיל מטבע כסף אל הצרור
אומר שהוא, בסך הכל, מעין צינור

יואיל כבודו להעביר
לאיש צעיר בקצה סיביר
האם אוהבת..
כן, חושבת (בכל אופן)
כך השיר...

תזמין אותו לכוס שיכר
ישיר לך בקול ניחר
בשמץ קצב, שמץ עצב
את שירך

השתחררו, ונפגשו, והתחתנו
ובין כל הכלי- זמר ששתו, נגנו
היה אחד אביון, עם שתי מפוחיות
של פה, של יד-אם צוחקות, אם בוכיות

אבי גורש לצפון סיביר לכפר קטן
אמי גורשה לדרום אורל, אוזבקיסטן
עוד לא הספיקו לגלות את ליבותם
וטרם התודעו על את אהבתם

ואין יודע עד היום
לאן הוא נעלם פתאום
אבל הזמר בא אל גמר
בשלום....

מזחלת מגיעה לכפר בקצה סיביר
עם צליל מפוחיות בלילה הבהיר
הן מביאות שמועות מהדרום החם
דרישות שלום ומסרים מדם אל דם

הקדמה

השיר "איש המפוחית" הוא יצירת מופת סיפורית ומוזיקלית ויש בו תיעוד אמנותי והיסטורי בהרבה מישורים.

כדי להבין את השיר, נגלה את הרבדים השונים בו אחד אחד.

אלה הם הנושאים שנלמד:

- ✓ מאיר אריאל ז"ל
- ✓ המפוחית: מפוחית הפה ומפוחית היד
- ✓ הרקע ההיסטורי לשיר והטרובדור היהודי – איש המפוחית
- ✓ מבנה ספרותי
- ✓ מבנה מוזיקלי
- ✓ הלחן והטיפול המוזיקלי של רמי קליינשטיין במילים.

מאיר אריאל ז"ל 1942-1999

מאיר אריאל נולד בקיבוץ משמרות. גם הזמר והאמן שלום חנוך נולד באותו קיבוץ והשפיע מאוד על התפתחותו של אריאל. מאיר אריאל כתב מילים לשירים בגיל צעיר מאוד ושלום חנוך הלחין אותם. בזמן השירות הצבאי היה בחטיבת הצנחנים ובמלחמת ששת הימים השתתף בשחרור ירושלים. ב 1968 נסע עם משפחתו לארה"ב. שם הוא נחשף ליצירה המקומית והושפע מאוד משירתו של בוב דילן. הוא חזר לארץ והקריירה שלו התפתחה באיטיות. אחרי מלחמת יום הכיפורים, בה לחם בתעלת סואץ כתב את השיר "לילה שקט עבר על כוחותינו בסואץ".

אחרי המלחמה חזר לגור בקיבוץ משמרות. ההצלחה שלו כיוצר החלה ב 1978 באלבום הראשון שהוציא, ולאחר מכן אלבומים נוספים. השיר הידוע ביותר מהאלבום השני הוא "ילדתי שלי". שיר נוסף שזכה להצלחה רבה הוא "עברנו את פרעה".

מאיר אריאל נפטר בטרם עת בגיל 57, בעקבות זיהום מעקיצה של קרציה. השירים שלו פופולריים מאוד גם היום.

מאיר אריאל

המפוחית

מפוחית הפה

המפוחית הראשונה הומצאה כצעצוע בשנת 1821 על ידי כריסטיאן לודוויג בושמן בן ה-16 בגרמניה. בושמן היה בונה שעונים. הוא חיבר יחד חמש עשרה צפצפות ממתכת וניגן עליהן בנשיפה.

36 שנים מאוחר יותר, בשנת 1857, בונה שעונים אחר בשם מתיאס הונר, הפך את המפוחית לכלי נגינה מסחרי והקים מפעל למפוחיות בשם הונר, מפעל שקיים עד היום.

שמה הלועזי של המפוחית הוא הרמוניקה. קיימים מספר סוגים של מפוחיות – החשובות והמנוגנות ביותר הן המפוחית הדיאטונית והמפוחית הכרומטית.

המפוחית הדיאטונית – בדרך כלל מכוונת לסולם אחד מסויים, דו מז'ור, דו מינור וכדומה.

המפוחית הכרומטית – במפוחית הכרומטית יש כפתור בצד. כאשר לוחצים על הכפתור הוא מזיז לוח מתכת בתוך המפוחית וזה גורם לצלילים לזוז בחצי טון. כך יש את כל הסולם הכרומטי וניתן לנגן בה יצירות יותר מורכבות.

במפוחיות יש בדרך כלל בין שלוש לארבע אוקטבות.

משימה:

כיצד בנויה מפוחית הפה. כמה חלקים יש לה ומה תפקיד כל חלק?

מפוח

מפוחית יד

מפוחית היד - מפוח

בשיר "איש המפוחית" מוזכרות מפוחית של פה ומפוחית של יד. מדובר על שני כלי נגינה שונים לחלוטין.

- מפוחית היד היא הקונצרטיונה והיא סוג קטן של אקורדיון. היא מנוגנת בידיים ויש לה
- מפוח. הצלילים מנוגנים באמצעות כפתורים שנמצאים בצדי הכלי.

המפוחית בישראל

תזמורת המפוחיות של גוגול

בישראל קיימת תזמורת מפוחיות שפועלת ברמת גן שנים רבות. את התזמורת ייסד שמואל גוגול ז"ל.

סיפורו של גוגול נוגע ללב במיוחד. הוא נולד בוורשה ב 1924 והתייתם מאימו בגיל שלוש. ב 1930, כשהיה בן 6 הביאה אותו סבתו לבית היתומים של יאנוש קורצ'ק. לכבוד יום הולדתו קיבל בבית היתומים במתנה מפוחית. ב 1940, נשלח עם כל ילדי בית היתומים לאושוויץ. גוגול ניסה לברוח אולם בסופו של דבר הגיע לאושוויץ ושם הצטרף לתזמורת המוות. גוגול נדר נדר שאם ישרוד יקדיש את חייו לנגינה במפוחית ולחינוך ילדים לפי דרכו של יאנוש קורצ'ק.

ב 1963 הקים תזמורת מפוחיות לילדים ברמת גן. התזמורת פועלת עד היום ונקראת על שמו. שמו של גוגול, סיפור חייו והתזמורת שלו נודעו בכל העולם והוא הוזמן להצטרף לראש הממשלה יצחק רבין ב 1993 לנסיעה ממלכתית לפולין, יחד עם תזמורתו.

בקישר הזה נוכל לשמוע את נגינתו של גוגול במפוחית -

<https://www.youtube.com/watch?v=bztZV9aqJH0>

תזמורת המפוחיות של שמואל גוגול מנגנת את השיר שקיעה זריחה מתוך "כנר על הגג"

<https://www.youtube.com/watch?v=DiF4X5I3Kr4>

שלישיית אדלר

בישראל פועלת שלישיית נגני מפוחיות שמנגנת ברמה בינלאומית. חברי השלישייה הוסיפו למפוחית הכרומטית גם מפוחית בס ומפוחית הרמונית.

תחילתה של השלישייה במשפחת אדלר מטבריה, באב חובב מפוחיות שלימד את שני בניו לנגן.

היום מנגנת בשלישייה נכדתו של המייסד מיכל אדלר, שהיא גם רעייתו של הזמר והמלחין שלמה גרוניך.

שלישיית אדר - שיר נולד - <https://www.youtube.com/watch?v=6hPgKhL5hxs>

הרקע ההיסטורי לשיר איש המפוחית

במפות אפשר לראות שרוסיה הייתה ועודנה המדינה הגדולה ביותר בין מדינות ברית המועצות לשעבר. 77% משטחה של רוסיה היא סיביר.

סיביר היא חבל ארץ עם הבדלי טמפרטורה מאוד קיצוניים בין הקיץ לחורף. בחורף הטמפרטורה יורדת לעשרות מעלות מתחת לאפס והופכת את החיים בסיביר קשים ומאתגרים.

היהודים התחילו להגיע לסיביר במחצית הראשונה של המאה ה-19. מרביתם הוגלו לשם על ידי השלטונות על רקע פוליטי ובעיקר בגלל אנטישמיות. הם התיישבו בעיקר בערים והיו מאוד פעילים פוליטית ולאט לאט התרחקו מאורח החיים היהודי, אך שמרו על הזהות היהודית ולא התנצרו.

בזמן מלחמת העולם השנייה, מוסדות רבים שהיו בחלק האירופי של רוסיה עברו לסיביר כדי להגן עליהם בזמן המלחמה. מפעלי תעשייה ואוניברסיטאות רבות כולל האקדמיה הרוסית למדעים עברו לסיביר.

בתוך המוסדות האלה היו יהודים רבים וכך גדלה האוכלוסייה היהודית בחבלים השונים של סיביר. אחרי המלחמה יהודים רבים החליטו להישאר בסיביר.

החל מהמאה ה-19, מרבית הגולים היו גברים צעירים. האתגר הגדול ביותר שלהם היה להקים משפחה ויותר מכך משפחה יהודית. על רקע זה צמחה תעשייה של שדכנים נודדים, שקיבלו שכר גבוה מאוד כדי למצוא כלות לגברים בסיביר.

בשיר איש המפוחית, הכליזמר הנודד הוא למעשה שדכן שקיבל משימה לנודד מצפון סיביר להרי אורל בדרום סיביר, אחרי ששתי משפחות הוגלו לשני קצוות הארץ, על מנת להביא כלה לגבר שנמצא בצפון.

כותב השיר, מאיר אריאל מגלה לנו במהלך השיר שזה סיפור השידוך בין הוריו.

כליזמרים נודדים עשו גם משימות שידוכים בין מקומות מרוחקים

מבנה ספרותי

השיר "איש המפוחית" הוא למעשה בלדה.

הבלדה היא שיר (כתוב או מושר) שמספר סיפור. הסיפור הוא לרוב בעל חשיבות. זה יכול להיות אירוע היסטורי או אירוע אישי כמו סיפור אהבה.

הבלדה צמחה כשיר עם במשך אלפי שנים ושימשה כאמצעי ליצירת תרבות המסופרת בעל פה.

לרוב יסופר בבלדה על טרגדיה, דרמה ומשבר והיא תסתיים במוות. אבל יש גם בלדות הומוריסטיות ובלדות עם סוף טוב.

הבלדה מתרכזת בגיבור המספר את סיפורו הכואב ולכן פונה אל הרגשות שלנו. הבלדה היא גם כלי הנצחה לגיבור ידוע או אלמוני.

קיימים מספר סוגי בלדות: בלדה עממית, בלדה ספרותית, בלדה לירית, בלדה פוליטית (מחאה), בלדת מלחמה ועוד.

הבלדה התפתחה באירופה בימי הביניים, בתקופה שעוד לא היה דפוס.

זמרים נודדים שרו וניגנו בלדות שסיפרו סיפור וכך הועבר מידע ממקום למקום,

הונצחו אירועים חשובים ונלמדו שיעורים חשובים על החיים באמצעות בלדות שעסקו באהבה.

האמנים שנדדו ממקום למקום, ושרו את הבלדות נקראו טרובדורים. כותב הבלדה היה לרוב אלמוני.

בכל מקום היו לבלדה מאפיינים שונים. למשל באיטליה הבלדות היו שירי אהבה ריקודיים,

בצרפת היה לבלדות אופי יותר לירי והגותי, באנגליה ובסקוטלנד שימשו הבלדות כלי לסיפור על מלכים, נסיכים וגיבורים כגון רובין הוד.

לבלדה מספר מאפיינים ספרותיים

- עלילה – סיפור מההיסטוריה הלאומית או אגדת עם.
- יצרים ורגשות – הבלדות מתארות רגשות חזקים וקיצוניים – אהבה, שנאה, נקמה, נאמנות, בגידה והקרבה.
- סוף טרגי – לרוב תסתיים הבלדה במוות או אירוע טרגי אחר.
- רמזים – בהרבה בלדות יש רמזים למה שעומד להתחולל. אלה נקראים רמזים מטרימים, או רמזים בטרם.
- מתח ומסתורין – הבלדה מלאת דרמה, מתח ותהפוכות.
- תמצית – הסיפור בבלדה מועבר בקצרה וללא פרטים רבים.
- דיאלוג – בלדות רבות כתובות כדו שיח בין שני אנשים, בין אדם לאלוהים, או יחיד אל רבים.
- מקום לדמיון – מה שלא מסופר בבלדה נתון לדמיונו של המאזין שצריך להשלים את החסר.

משימה -

א. מהו סוג הבלדה "איש המפוחית"? האם אתם מזהים מספר סוגים בשיר.

ב. אילו מהמאפיינים הספרותיים מופיעים בבלדה "איש המפוחית"?

ג. האם אתם מכירים שירים פופולריים שניתן לסווג אותם כבלדה? מהם?

מבנה מוזיקלי

כאשר מלחין ניגש לעבודת הלחנה של שיר, יש לו מחויבות לתמוך ולשמור על מבנה השיר. "איש המפוחית" הוא שיר –סיפורי בלי מבנה קבוע או מבנה מוכר של בית – פזמון- בית - פזמון. כדי לפצות על המבנה החסר, בנה רמי קליינשטיין פזמון חוזר בשיר, והפזמון הזה הוא מנגינה ללא מילים שחוזרת בכל פעם שמסתיים שלב בסיפור.

כדי לשמור על הסגנון הסיפורי של הבלדה, השיר מתחיל ומסתיים בשירה דיבורית שמלווה באקורדים. טכניקת השירה הזאת התפתחה בתוך האופרה ונקראת "רצ'יטיב" פרוש המילה באיטלקית היא דיקלום. התפקיד של הרצ'יטיב הוא לקדם את העלילה בין האריות המושרות ולהעביר אינפורמציה למאזין. בשיר הזה הרצ'יטיב משרת את המסורת של הבלדה.

לשיר יש בסך הכל 12 בתים ורמי קליינשטיין מחלק אותם לשלושה סוגים : רצ'יטיב , בית מושר, פזמון מנוגן – שחשוב כמו הבתים המושרים כי הוא נותן לשיר מסגרת. למעשה הפזמון המנוגן יוצר מעין צורה של רונדו. בכל פעם שיש שינוי בעלילה, מנוגן הפזמון כדי לסגור את החלק הקודם ולהכין אותנו לחלק שיבוא.

בשיר איש המפוחית אפשר לראות את הכשרון הגדול של קליינשטיין כמלחין וכיצד הוא מוסיף למילים מימד שלא קיים בהן כדי לשרת בדרך הטובה ביותר את הטקסט של מאיר אריאל ז"ל.

רמי קליינשטיין

רמי קליינשטיין הוא זמר ומלחין שמבצע שירים שכתב בעצמו. הוא נולד בניו יורק ב 1962 ועלה לארץ בגיל שמונה.

הפעילות המוזיקלית שלו נמשכת על פני קורב ל 40 שנה. עוד בהיותו בתיכון הקים להקה בשם ליקוי חמה.

הוא שירת בצבא בלהקה צבאית ושם הכיר את ריטה, שאיתה התחתן וכתב לה שירים רבים.

תחילה הופיע עם ריטה ובעיקר כתב לה שירים. עם הזמן פיתח קריירת שירה משלו. האלבום המצליח ביותר שלו כזמר הוא "תפוחים ותמרים". שירים נוספים של קליינשטיין שהצליחו מאוד הם : "עוד לא תמו כל פלאיך" ו"מתנות קטנות".

<https://www.youtube.com/watch?v=5hQsMVpP0BQ> - תפוחים ותמרים

<https://www.youtube.com/watch?v=0II2etmS7mA> - עוד לא תמו כל פלאיך -

המבנה המוזיקלי של "איש המפוחית"

משימה

הקשיבו לביצוע השיר והפעם התרכזו בתזמור.

- א. אילו כלי נגינה אתם מזהים בתזמור?
- ב. האם לכלי הנגינה יש תפקיד מיוחד, מאפיינים? למשל – במוזיקה מזרחית יש לדרבוקה תפקיד קצבי ועממי חשוב. האם אתם מבחינים בכלים שיש להם תפקיד שקשור לסיפור בשיר.
- ג. הליווי של השיר צריך לאפשר למילים להיות מובנות וכן לאפשר לזמר נוכחות מעבר לליווי. איך מבטיח רמי קלינשטיין בליווי שהמילים יהיו חשובות יותר מהמוזיקה. ואיך הוא מאזן את חשיבות המילים והמוזיקה בסופו של דבר?

1. פתיחה מנוגנת

2. רצ'יטטיב (דקלום)

3. שלושה בתים

4. פזמון מנוגן

5. שלושה בתים

6. פזמון מנוגן

7. שני בתים

8. פזמון מנוגן

9. רצ'יטטיב

10. שני בתים

11. פזמון מנוגן

כתבה : שרה אלבז